

“FİLDAMI”, BAKIRKÖYDEKİ BÜYÜK AÇIK BİZANS SARNICI¹

Yazan : TÜLAY ERGİL

İstanbulun, Bizans çağına ait muazzam açık sarnıçları arasında şimdiye kadar nispeten az tanınan Bakırköydeki “Fıldamı” ismiyle anılan büyük açık sarnıçtır². Bu eserin az tanınmış olmasının sebebi, şehirden ve ana yollardan oldukça uzakta olmasıdır. Buna karşılık şehirden uzakta olması, bu ilginç yapının bu güne kadar iyi muhafaza edilmiş olarak kalmasını sağlamıştır. Şehir içindeki aynı mahiyette ve İstanbul valisi Aetius tarafından 421 yılına doğru yaptırılmış olan Aetius sarnıcı (Karagümrük Çukurbostanı-şimdi futbol sahası), Sultan-Selimdeki general Aspar tarafından 459 da inşasına başlanılan “Aspar sarnıcı” ve nihayet imparator Anastasius tarafından inşa ettirilen ve yakınında bulunan Saint - Mocius kilisesi dolayısıyla “Mocius Sarnıcı” ismini alan (Altımermer - Şehremini çukurbostanı) açık sarnıçlar bu gün artık muazzam yapı hüviyetlerini kaybetmişler³, içleri kısmen dolmuş, kısmen de mahalle kurulmuş

veya başka tesisler yapılmıştır. Bunlar kadar büyük olduğu anlaşılan ve son zamanda tesbit edilmiş bulunan “Cağaloğlu sarnıcı”nın⁴ içi tamamen dolmuş, üzerine ve boşaltılan bir kısmına mektep binaları ve diğer büyük binalar yapılmıştır. Bunların yakın gelecekte tamamen görünmez hale geleceklerinden korkulur. Bu sebeble hemen hemen tamam halde olan Bakırköydeki “Fıldamı” bu gibi büyük tesisler hakkında fikir verecek iyi bir örnek teşkil etmektedir, arkeolojik yönden olduğu kadar, mühendislik bakımından ve turizm açısından olağan üstü bir değer taşımaktadır. Son olarak doğu cephesinin tamamen açılması, sarnıcı bütün azameti ile ortaya koymuştur, bu büyüklükte ve bu görünüşteki bu eserin bir eşi daha yoktur (Res. 2, 3). Yukarda saydığımız açık sarnıçlar, duvarları dıştan tamamen kapalı olduklarından bu sarnıcın seyirci üzerinde yaptığı etkiyi uyandırmamaktadırlar.

1968 yılında bu sarnıç etrafında bir mahalle kurulması amacıyla toprak tesviyesine başlanılması üzerine sarnıcın doğu duvarını dıştan örten topraklar kaldırılmış, duvarların 10.00 m. yükseklikteki kısmı ortaya çıkmıştır. Yarı daire planlı nişlerle süslü olan bu cephe eşsiz bir görünüş kazanmıştır⁵. Sarnıcın bu yeni görünüşünü tanıtmak ve bu vesile ile yapılan gözlemleri tesbit etmek maksadiyle bu eseri burada yeniden ele almaktayız.

İstanbulun su tesisatından ve sarnıçlarından bahseden eserlerde ele alınan bu

¹ Bu yazının hazırlanmasında, aşağıda isimlerini verdiğim kıymetli şahsiyetlerden gerek yerinde yaptığımız incelemeler sırasında gerekse konuşmalarımızda faydalandığımızı belirtmek ve teşekkürlerimi tekrarlamak isterim: Ord. Prof. Dr. Arif Müfit Mansel (İst. Üniversitesi), Prof. R. Krautheimer (New York Üniversitesi), Prof. M. Harrison, Mimar G. R. J. Lawson (Newcastle Upon Tyne), Bay Hikmet Gürçay (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü), Bay Mahmut Akok (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı). Bunlardan ayrı olarak da İstanbul Arkeoloji Müzelerinden Dr. Nezih Fıratlıya, beni bu yolda çalışmaya teşvik etmesi ve çalışmanın her safhasında gösterdiği alâka ve yardımdan dolayı teşekkür borçluyum.

² J. Strzygowski - P. Forchheimer, *Die Byzantinischen Wasserbehälter von Konstantinopel*, Wien 1893 s. 51; R. Janin, *Constantinople Byzantine*, 2 Paris 1964 s. 205 - 206.

³ Strzygowski-Forchheimer, *Aynı Eser* s. 43 - 49; R. Janin, *Aynı Eser* s. 202 - 205.

⁴ Fıratlı, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No. 15/16, 1969, s. 177

⁵ Tülay Ergil, *T. T. ve Otomobil Kurumu Belleteni* No. 19/298, 1968, s. 16; N. Fıratlı, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No. 15/16, 1969, s. 176.

sarnıca yukarda dediğimiz gibi halk arasında "Fildamı" denilmektedir. Bunun nedeni pek belli değildir. Rivayete göre Saraya ait filler bir süre burada muhafaza edildikleri için bu ismi almıştır. Yayınlarda, sarnıcın genel tasvirinde eksikler vardır, tarihlendirilmesi ise hatalıdır (Res. 1).

Sarnıç Bakırköyün kuzey - doğusunda, Osmaniye köyü doğusunda, Veli Efendi Hipodromu yakınındadır. Kuzey - doğusunda Çoban Çeşme vardır. Batı tarafı yamaca istinat etmekte ve bu duvar dıştan görülmemektedir. Bu duvarın batı-güney köşesinde yapılan sondajda, açılan duvarın yüzündeki derzleme de bunu göstermektedir. Sarnıcın içi bu gün bostan olarak kullanılmaktadır (Res. 5).

Sarnıç doğuya doğru meyilli olan yamaçtadır. Kuzey-güney yönünde uzanmakta içten ölçüleri 127.00 m. X 76.00 m. dir (Res. 1). Halen görülmekte olan yüksekliği içten 10.00 m. dir. Doğu cephe, güney uçtaki birinci niş önünde yapılan sondajda duvarların dıştan bu günkü toprak sathından daha 2.50 m. derine kadar devam etmekte olduğu görüldü ise de burada temel dışına erişilemedi, fakat çok daha derine kadar devam etmediği söylenebilir, bu kesimde duvar dibinde rastlanan harç kalıntıları burada duvarın toprak altında kalan temel kısmı ile birleştiği noktaya yakın olduğumuzu gösteriyordu. Doğu-Güney köşedeki, en alt seviyede bulunan sarnıçtan su alan kanal ağzında yapılan sondajda, bu günkü bostan zemininden bir metre kadar derinde sarnıç tabanına rastlandı. Kuzey doğuda açılan bir bostan kuyusunun, sarnıç tabanını deldikten sonra 20.00 m. kadar derinliğe indiği görülmüştür. Bu kuyu içinde halen 12.00 m. su vardır ve bostan bu kuyudan temin edilen su ile sulanmaktadır. Sarnıç içine kuzey duvarında açılan 3.60 m. lik bir gedikten girilmektedir, bu gediğin kuzey-doğu köşeden uzaklığı 26.40 m. dir.

Yukarda belirttiğimiz gibi toprak altında kaldığı için doğu ve güney duvarı iyi korunmuş haldedir. Buna karşılık dış te-sirlere açık kalmış olan duvarların iç yüzleri hayli harap olmuş ve esas görünüşlerini

kaybetmiş gibidirler. Bilhassa bu günkü toprak seviyesine yakın olan yerlerde tahribat daha fazladır. Duvarların iç yüzünü örten su geçirmeyen sarnıç sıvasından hemen hemen iz kalmamış gibidir. Yalnız doğu duvarındaki nişlerin bir kaçında bazı kalıntılar görülüyor. Bu büyüklükteki yapının zamanla zemine oturması tabii olduğundan duvarlarda bazı büyük çatlaklar hasıl olmuştur (Res. 6). Bu çatlaklar güney ve kuzey duvarlarında köşelerde karşılıklı olarak pahlara yakın yerlerde ve yine karşılıklı olarak bu duvarların orta kısımlarında görülmektedir. Buna göre arazi meyline uygun olarak sarnıcın doğu kısmının daha fazla oturduğu, bu çatlakların bu da sebepten meydana geldiği söylenebilir. Bundan başka doğu ve batı duvarında yer yer daha az önemde çatlaklar görülmektedir. Doğu duvarı dıştan, batı duvarı içten yarı daire planlı nişler ihtiva ediyor. Doğu duvardaki nişler suyun dışa yapacağı tazyiki karşılamak üzere kontrfor hizmeti görmektedir. Batıdaki duvarın sarnıç içine bakan nişleri ise bu yöndeki toprağın tazyikini karşılamaktadır. Bu duvarların nişlerle birlikte kalınlığı 7.00 m. dir. İçten karşılıklı olarak iki taraflı merdiven ihtiva eden kuzey ve güney duvarları ise 4.10 m. kalınlığındadır. Merdivenlerin ancak duvardaki izleri ve duvarda bunları taşıyan kemerler görülmektedir. Su tazkiyikine en fazla karşı olan köşelerde sarnıcın mukavemetini arttırmak için bir dairenin dörtte biri şeklinde planı olan pahlar yapılmıştır. Doğu duvarı dıştan yarı daire planlı 21 niş ihtiva etmektedir. En güneydeki niş diğerlerinden daha alçaktır. Üzeri tuğladan örülmüş yarım kubbe ile örtülüdür. Bu kubbe, dış yüzdeki kemerin tuğla sıralarının devamının yarım kubbe ekseninde birleşmesi suretiyle yapılmıştır. Diğer nişlerin üst kısımları yıkılmış ve ne şekilde örtülmüş olduklarını gösterecek bir iz kalmamıştır, fakat bunların da güney köşedeki birinci niş gibi yahut Atatürk Bulvarındaki Zeyrek Sarnıcındaki nişler gibi⁶ yarım kubbe-

⁶ Strzygowski - Forchheimer, *Aynı Eser*, s. 71.

ler ile örtülmüş olması ihtimal dahilindedir. Burada duvar kenarında ayrıca sarnıca düşmeyi önleyecek bir korkuluk ve bir teras düşünülebilir. Fakat bunlara ait herhangi bir delil mevcut değildir. Sarnıcın içindeki toprak boşaltılırsa bu gibi kalıntılara rastlanması mümkündür.

Güney köşeden itibaren ikinci niş içerisine, herhalde sarnıç yapıp bittikten sonra ve muhtemelen sarnıç cephesini örten toprak yığılacağı sırada içersinde bir helezoni merdiven olan bir merdiven kulesi yapılmıştır. Bu sebeple bu kule duvarının dış yüzü itinasızdır, alt kısmı tuğla, üst kısmı moloz taş ile inşaa edilmiştir. Bu günkü toprak seviyesinden itibaren alt kısmında 12 tuğla sırası görülebilmektedir. Üst kısmı gayri muntazam moloz taştandır. İçinin görülen kısmında helezoni merdivenin izleri vardır. Kule, duvarı, niş kenarından 0.30 m. daha dışa taşmaktadır, yani kule duvarının niş dışındaki kısmı, niş içindeki kısmından 0.30 m. daha kalındır. Bu kulenin sarnıçtan su alan kanalı kontrol etmek ve suyu muhtelif yönlerde sevketmeğe yarayan tertibatı kontrol ettiği ve bu maksatla yapıldığında şüphe yoktur (Res. 2, 4).

Sarnıç duvarları, dıştan tuğla ve dikdörtgen yontulmuş taş kuşaklardan meydana gelmektedir. Tuğla kuşaklar duvar kalınlığınca devam etmekte, taş sıraları ise duvarların sadece iç ve dış yüzlerini örtmektedir. Arada kalan kısım ise bir nevi beton yerine geçen ve iri taş ihtiva eden horasan harç ile doldurulmuştur. Bu Roma çağındanberi bilinen ve kalın duvarların inşasında kullanılan bir duvar tekniğidir. İstanbul Kara Surları, büyük açık sarnıçlar (Aetius, Mocius, Aspar) bu tekniğe yapılmışlardır. Son zamanlarda Çağaloğlundan tesbit edilen büyük sarnıçta bu tekniğin en güzel örneğini görmekteyiz⁷. Bu günkü zeminden itibaren yukarı doğru 7 sıra taş, 7 sıra tuğla kuşak vardır. Tuğla kuşaklar beşer tuğla sırasından meydana gelmektedir. yalnız en üst-

teki kuşakta 3 sıra tuğla vardır. Taş kuşaklardan alttan itibaren 5 kuşakta 2 taş sırası vardır, bunun yukarısında intizam kaybolmakta bir kuşakta beş, diğer bir kuşakta 3 sıra taş görülmektedir. Duvar derzleri, şimdiye kadar açıkta olan kısımlarda karakterlerini tamamen kaybetmiştir. İç kısımda ise sarnıç sıvası ile birlikte derz de ortadan kalkmıştır, esas derzlemeye ait hiç bir iz kalmamıştır. Henüz açılmış olan doğu ve güney duvarına gelince buralarda inşaa adeta yeni bitmiş gibi derzleme de bütün ayrıntıları ile görülmektedir. Burada tuğlalar arasındaki derz, cepheye vuracak yağmur sularının tuğla arasına girişini önleyecek şekilde meyilli yapıldığı görülmüyor. Bu suretle duvar yüzüne gelecek yağmur sularının damlaması sağlanmıştır. Bu derzleme şekli 5 ve 6 yüzyıl binalarında görülmüyor. Meselâ İstanbul surlarında⁸, Büyük Sarayda⁹, Saraçhanedeki St. Polyeuctos kilisesinde¹⁰ derz bu şekildedir. Tuğlalar 32, 33 cm. ölçüsündedir. Taş kalınlığı değişiktir 18, 22 cm. arasında değişen taşlar vardır. Tuğla sıraları arasındaki sarnıcın ilk inşaa zamanına ait harcın kalınlığı 7 cm.dir. Tamir edilen kısımlarda derz şekli değiştiği için harç ve tuğla nispetleri de değişik görünmektedir. Doğru duvarında üstten ikinci tuğla kuşakta tamir izine devamlı olarak rastlıyoruz. Bu tamirin bu seviyedeki sızıntıyı önlemek için yapıldığı söylenebilir, genellikle başka yerlerde, kuzey ve güney duvarlarda da böyle tamir izleri vardır. Görebildiğimiz tuğlalar üzerinde damgaya rastlanılmadı.

Kuzey ve güney duvarlarında sarnıcın içine inmeye mahsus iki taraflı merdivenlerin muhtelif seviyelerinde sarnıcı boşaltmaya mahsus dairevi kemerli kanallar vardır. Kuzey duvarında, kuzey doğu kö-

⁸ Fritz Krischen, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Berlin 1938, s. 33.

⁹ T. Rice, *The Great Palace of the Byzantine Emperors* Edinburgh, 1958, lev. 16 - 18; E. Mamboury-Th. Wiegand, *Die Kaiserpalaste von Konstantinopel*. Berlin 1934, Lev. LIX, LXIX.

¹⁰ M. Harrison - N. Firatlı, *DOP*, 20, 1966, res. 25.; No. 21, 1967, Res. 3, 4.

⁷ N. Firatlı, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yılığ*, 1969, s. 176.

şeden 34 m. mesafede, merdiven sağında ikinci kemer üzerinde 1.00 m. yüksekliğinde ve 0.65 m. eninde olan bir kanal vardır. Güney duvarında da bunun simetrik bir kanal görülmektedir. Aynı zamanda bu darvada sarnıç üzerinden itibaren ikinci kemer üzerinde de aynı ölçüde bir kanal daha bulunmaktadır. Bu kanalların sarnıç içine bakan ağızlarında 0.15 m. lik bir diş vardır ki bu kısım kanalın ağzının kapatılması için konulacak kapağı tutmağa mahsustur. En alt seviyede tesbit edilen kanal güney köşede pahdan 4 m. mesafede sarnıç dışındaki kontrol merdivenini ihtiva eden kule ile doğrudan doğruya ilgili olan sarnıcın esas boşaltma kanalıdır. Bu kanalın önünde yapılan sondajda 1 metre kadar derinde sarnıç zeminine ulaşılmıştır. Kanalın yüksekliği 1,50 m. genişliği 1,00 m. dir. Buradan çıkan suların güney doğuya doğru aktıklarını o kısımda rastlanan kanal kalıntıları göstermektedir. Hatta bu kanallar üzerinde bir baca yeri dahi tesbit edilmiştir. Aynı şekilde kuzeydeki kanal ile ilgili olan galerinin de son tesviye faaliyeti sırasında kuzeyde, sarnıçtan 5.00 m. kadar mesafede tesbit edilmiştir.

Sarnıcın doğu ve güney duvarı ile kuzey duvarını kısmen örten ve son zamanda kaldırılan toprak şüphesiz sarnıcın iç kısmının kazılması sırasında atılan topraklardır. Ancak bu toprakların duvar yüzünü ne zaman tamamen örttüğü meselesi üzerinde durmamız gerekir. Sarnıç duvarlarının bilhassa güzel bir görünüşü olan nişlerle süslü doğu duvarının sarnıç yapıldığı sırada toprakla örtülmüş olması mantığa uygun değildir. Bu duvarın üst seviyelerinde tuğla kuşaklardaki derzlerde görülen tamirler (Res. 4, 6, 7) hiç olmazsa muayyen seviyeden yukarısının açık olduğunu, sarnıçta görülen arızalar dolayısıyla duvarları takviye maksadıyla toprakla örtüldüğü düşünülebilir. Derzlerdeki değişik tamir izleri bunu doğrulayacak niteliktedir. Sarnıç içinden çıkan ve doğudaki yamacı atılan toprakların teşkil ettikleri değişik tabakalaşmayı, bu kısma yapılacak

mahalle için kazılmış olan kanalizasyon hendeklerinde görmek mümkün olmuştur.

Sarnıcın duvarlarındaki yarı daire planlı kontrfor vazifesi gören nişlerin benzerlerini Sultan Selim açık sarnıcının güney batı duvarının iç yüzünde de görüyoruz. Fakat sarnıcın plan bakımından en yakın benzeri Unkapanında Atatürk Bulvarı üzerindeki kapalı sarnıçtır. Bu sarnıçta da arazi meyline uygun olarak doğu duvarı dıştan, batı duvarı içten yarı daire planlı nişler ihtiva ediyor, nişler üzeri yarı kubeler ile örtülüdür. Bu sarnıç yalnız tuğla ile yapılmıştır, nişlerin üzerinde de duvar devam etmektedir. Sarnıcın doğu yüzünün bir bakıma nymphaion cephesi teşkil ettiği bu yönde yapılan bazı tesadüfi kazılar sırasında görülmüştür. Böyle yarı daire planlı kontrfor vazifesi gören nişleri olan diğer küçük bir sarnıç Boğaziçinde, Baltalimanında görülmektedir¹¹. Bizanslıların genel olarak ilk devirlerde, bilhassa VI ncı asırda basınca karşı koymasına gereken istinat duvarlarını böyle yarı daire planlı nişli olarak inşa ettikleri görülmektedir. Bu türlü duvarlara Ayasofyanın batısında¹², Beyazıtta bulunan kiliseler topluluğunun doğusunda¹³ görülmüştür.

Sarnıç, Strzygowski'nin ileri sürdüğü gibi imparator Heraklius'dan sonraki çağa değil fakat daha erken bir çağa ait olmalıdır¹⁴. Sarnıç duvarları şehirdeki V veya VI ncı asra ait yapılarla mukayese edilebilir. Diğer büyük açık sarnıçlar da daha ziyade V ve VI ncı asra aittirler. Bu büyüklükteki tesisler bu çağda yapılmışlardır. Tuğla kuşaklar ve derz şekli Kara surları (413), St. Polyeuctos kilisesi kuzey duvarı (524 - 527), Aetius sarnıcı (421) ve bunun gibi V ve VI asra ait binalarla mukayese edilebilir. Aynı zamanda bu sarnıcın Bakırköyde mevcudiyeti bilinen Magnaura ve Jucundiane sarayları ile ilgili ol-

¹¹ N. Fıratlı, Boğaziçinde Bir Bizans Sarnıcı, *T. T. O. K. Belleteni* No. 144, 1954.

¹² A. M. Schneider, *Byzanz*, Berlin 1936, Lev. X.

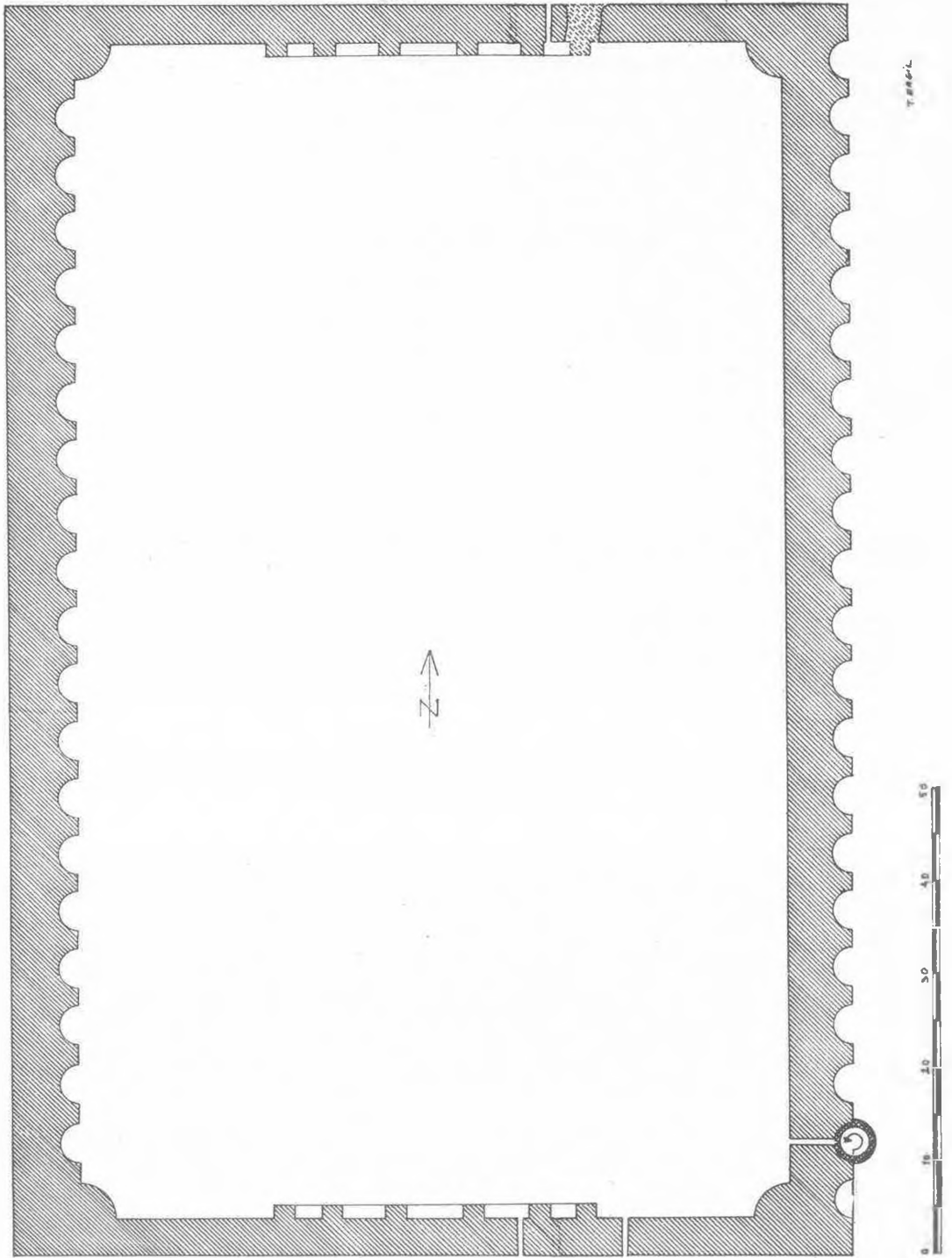
¹³ N. Fıratlı, *Cahiers Archeologiques* V, 1951, Lev. I, a.

¹⁴ Strzygowski - Forchheimer, *Aynı Eser*, S. 163 - 165.

ması gerekir¹⁵. Bu saraylar da VI ıncı asra aittirler, kalıntıları hala burada görülmektedir. Sarnıçtan Bizans ordusunun toplanma sahası olan bu günkü Veliefendi Hipodromunun bulunduğu saha, yani Haznedar ve Çırpıcı dereleri tarafından sulanan Çırpıcı çayırında ordu ihtiyacı için de istifade edildiğinde şüphe yoktur. Sarnıcın, böyle şehirden uzakta olduğu

halde çok büyük ölçüde yapılmış olması, Saray ve ordu ihtiyacını karşılamak gayesinin güdüldüğünü gösterir. Bu bakımdan sarnıcın inşasını sarayların yapıldığı zamanda fazla ayrı bir tarihe vermemek yerinde olur. Bu sebeble VII - VIII asır yerine sarnıcın VI ıncı asrın başına tarihlenmesinin daha yerinde olacağını sanıyoruz.

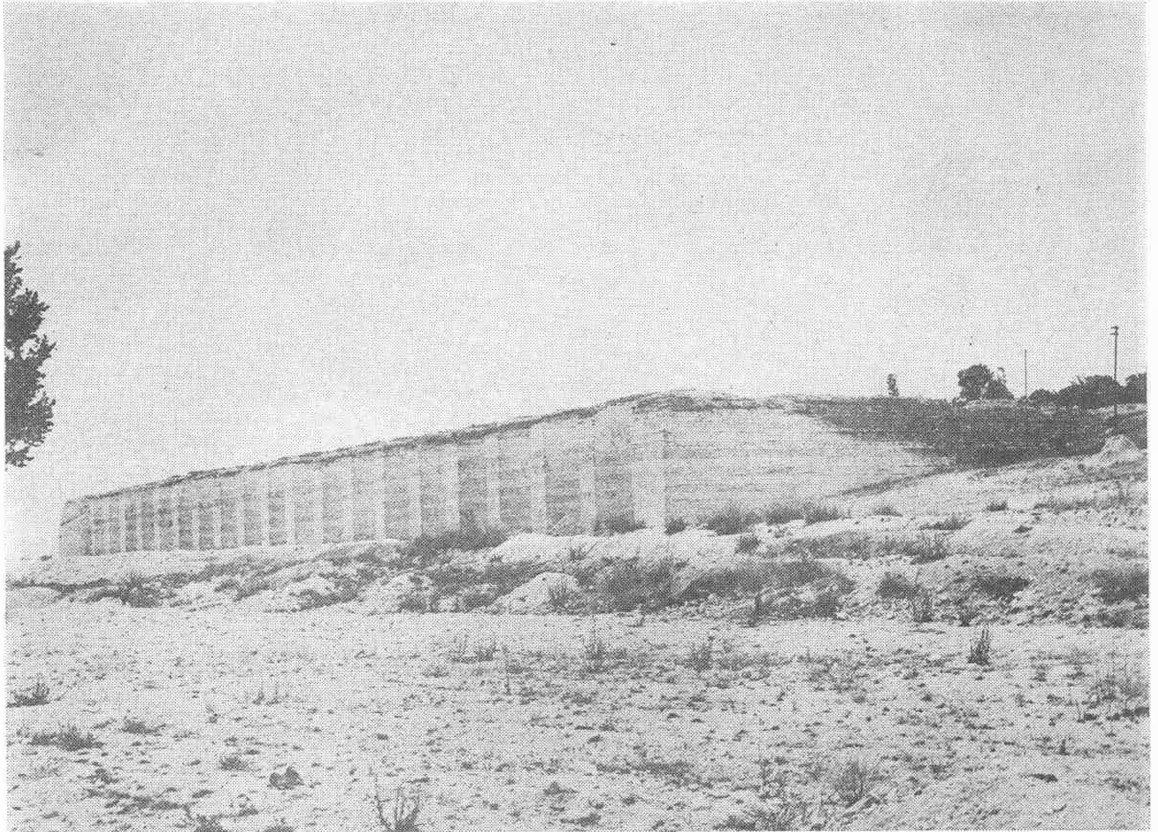
¹⁵ R. Demangel, *Contribution a la Topographie de L'Hebdomon*, Paris 1945, s. 6, Res. 1; R. Janin, *Constantinople Byzantine*2, 2. 139.



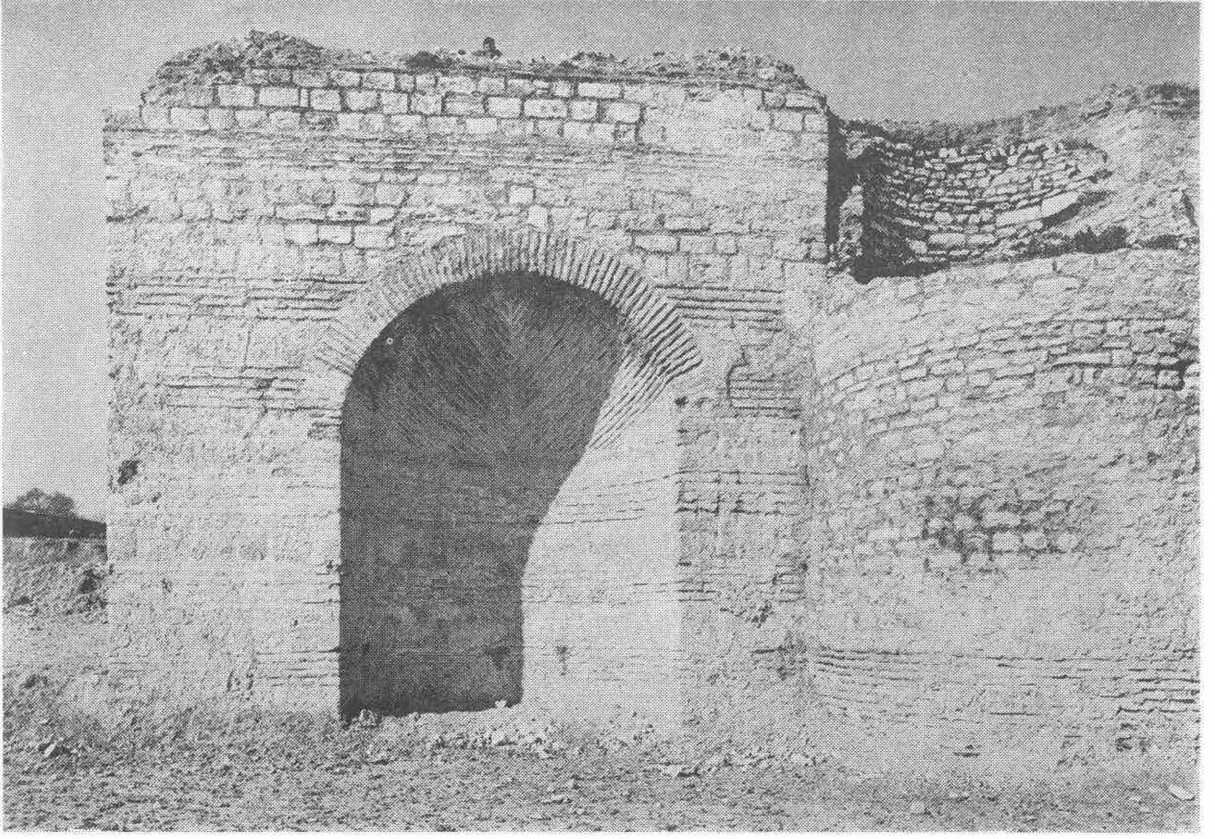
Res. 1



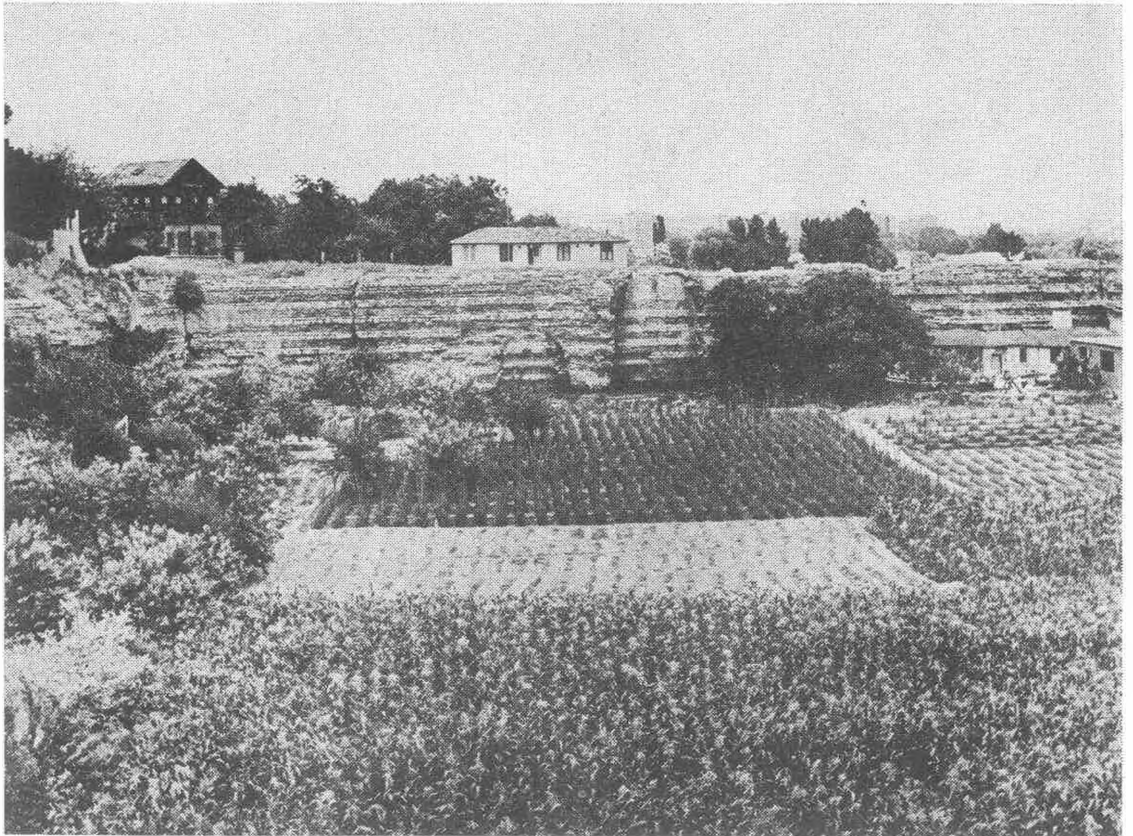
Res. 2



Res. 3



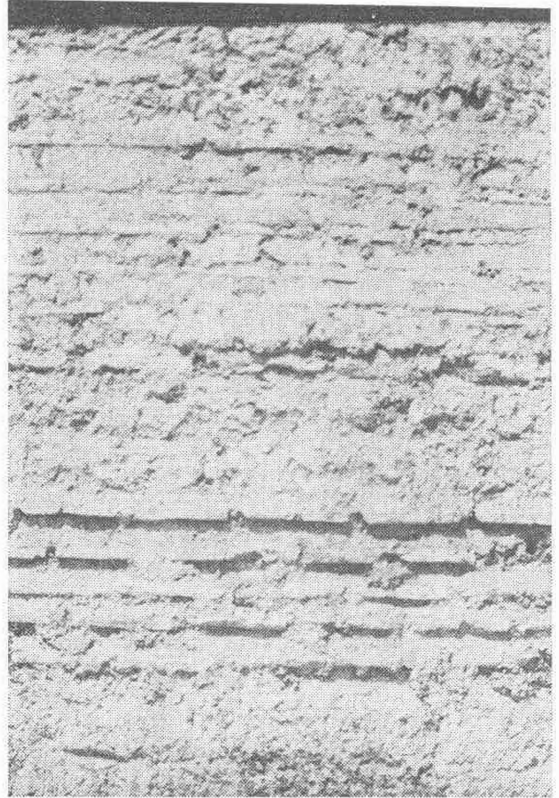
Res. 4



Res. 5



Res. 6



Res. 7



ERYTHRAE KAZISINDA BULUNAN FAYANS FİGÜRİNLER

Hakkı GÜLTEKİN

Çeşmenin Ildır köyünde Erythrae antik şehrinin arkeolojik ve turizm yönünden değerlendirilmesi gerekmekte idi. Bu hususta Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne bir rapor sunmuştum. Burada belirtilen hususların yapılması için bakanlığımız bir miktar ödenek göndermiş, 24/8/1963 de kazıya başlamıştım.

Yapılacak ilk iş yamaçtaki tiyatronun toprak altından meydana çıkarılması idi. Bu arada şehrin ilk yerleşmesine ait vesikaları bulmak için başka yerlerde sondajlar yapmayı tasarlamıştım. Böylece yerli ve yabancı ilim otoritelerinin nazarı dikkatini çekerek teşkil edilecek daha büyük bir kazı ekibile beş kilometre uzunluğunda şehir surları içinde kalan Erythrae antik şehrini Bergama ve Efes gibi toprak altından gün yüzüne çıkarmak mümkün olabilecekti. Bununla oniki İyon şehrinden biri olan bu antik yeri dünya arkeoloji literatürüne daha geniş bilgilerle katmak ve dolayısıyla önünde adalarıyla deniz kenarında fevkalâde manzarası olan Erythrae'nin turistik değerini tanıtmak mühim bir kazanç olacaktı. Netekim bulmuş olduğumuz eserler sayesinde arabanın bile geçmediği bu yere stabilize bir yol yapıldı. Dahasonraki yıllarda Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi profesörlerinden ordinaryus profesör Ekrem Akurgal'ın da kazımıza katılmasıyla müşterek bir çalışma yapıldı. Böylece kazı 1966 yılına kadar kısa sürelerle devam edegeldi.

Çalışmalarımıza amaç olan yer daha ziyade akropol olmuştu. Çünkü ilk yıl Milâttan önce VII ve VI ncı yüz yıldan bazı çanak çömlekler taş ve topraktan

figürinler burada bulunmuştu. Bunlar bize Erythrae'nin yerleşmesine ait en eski delillerini veriyordu.

Şehrin diğer kısımlarında yapılan deneme sondajlarında ise bununla ilgili eserler maalesef şimdilik ele geçmemiş durumdadır.

Şimdi biz burada Erythrae'nin küçük buluntularından *sadece fayanstan yapılmış* olanlarını tetkik etmek istiyoruz. Genellikle yanmış harap olmuş bir binanın külleri arasında bulunan bu eserleri insan ve hayvan figürinleri diye *iki katagoriye* ayırmak mümkündür :

A — İNSAN FİGÜRİNLERİ

Fig. : 1 Bir figürin başıdır. Yüzü beyaz sırlıdır. Peruka şeklinde saçlar siyah Env. No.:4860 ve yaldızlıdır. Alnını örten saçın üzerinde başı çevreleyen beş tane beyaz nokta süsü vardır. Başın yukarısı boru şeklinde yükselir. Üst kısmı kırık ve noksandır. Kenarlarda derin çizgiler vardır. İç kısmı dikey deliklidir. Boy: 3 cm.

Eig.: 2. Bir figürin başıdır. Yüzü beyaz sırlıdır. Peruka şeklinde saç siyah Env. No.:4867 yaldızlıdır. Sakal siyah şerit halindedir. Çenede sivrilik gösterir. Kulaklar büyüktür. Başın üzeri yukarı doğru boru şeklinde devam eder. Üst kısım kırık ve noksandır. İç kısmı dikey deliklidir. Boy : 3.2 cm.

Fig.: 3. 4867 nin aynısıdır. Boy: 2.7 cm. Env. No.:5374

- Fig: 4. 4867 nin aynıdır Sakalsızdır. 3.3 Env. cm. No. 4871.
- Fig: 5. 4867 nin aynıdır. Yüzü mavı sırlıdır. Fakat aşınmıştır. Başın üzerindeki boru gibi yükseklik, kırık ve noksandır. Boy : 1.7 cm.
- Fig: 6. Bir figürinin üst kısmıdır. Vücut ve yüz mavı sırlıdır. Peruka şeklinde saç siyah yıldızlıdır. Arkada sırtta bir üçken teşkil eder. Önden kulaklar arkasından uçları kıvrık birer bukle göğüs üzerine iner. Memeler iki siyah nokta olarak gösterilmiştir. Sol omuz üzerinde bir ve arkada üç siyah noktalı benek vardır. Sol kol mevcut olup sağ kol yoktur. İç kısım dikey deliklidir. Başın üst kısmı yoktur. Boy: 3.5 cm.
- Fig: 7. 4872 nin aynıdır. Alnın üstündeki perukanın etrafında dört nokta benek vardır. Başın üstündeki boru noksandır. Sağ kol kopmuştur. Saçlar sırtta düz kesilmiştir. Sırtta altı tane siyah nokta benek vardır. İç kısmı dikey deliklidir. Boy: 4 cm.
- Fig: 8. Bir figürinin üst kısmıdır. Beyaz sırlıdır. Peruka şeklinde saç siyah yıldızlıdır. Uçlar sırtta üçken teşkil eder. Önde kulaklar arkasından uçları kıvrık birer bukle göğüs üzerine iner. Memeler siyah nokta halinde belirtilmiştir. Omuzlar üzerinde birer siyah nokta vardır. Arkada bir tanedir. Başın üst kısmına ait boru noksandır. Vücudun arka kısmı kırıktır. Sol kol noksandır. 4871 in aynıdır. Kulaklar büyüktür. İç kısmı dikey deliklidir. Boy: 5.8
- Fig: 9. Bir figürinin üst kısmıdır. Vücut sarı sırlıdır. Baş yüz kırılmıştır. Arka kısımdaki saç rengi siyah yıldızlıdır. Memeler mütabariz, uçları siyah noktalıdır. Sırt düz kesilmiştir. Boy 4 cm.
- Fig: 10. Bir figürinin üst kısmıdır. Beyaz sırlıdır. İki eliyle fülüt çalmaktadır. Arkada bir direğe dayalıdır. Peruka ve fülüt siyah yıldızlıdır. Direkte enlemesine askı deliği vardır. Boy: 3 cm.
- Fig: 11. Bir figürindir. Kalçadan aşağısı yoktur. Beyaz sırlıdır. İki eliyle fülüt çalmaktadır. Arkada bir direğe dayalıdır. Siyah yıldızlı peruka arkada düz kesilmiştir. Fülüt ve göbeğin altı siyah boyalıdır. Direkte enlemesine askı deliği vardır. Boy: 6,7 cm.
- Fig: 12. Bir figürindir. Mavi sırlıdır. Sağ kol, baş ve dizden aşağısı yoktur. Belden, yuvarlak bir kemer geçmektedir. Arkada bir direk vardır. Boy: 5 cm.
- Fig: 13. Oturmuş figürin, beyaz sırlıdır. Arkalıklı sandalyaya oturmuş, elleri dizlerinde, siyah perukası kopmuş sadece bir tarafında aşağı inen bir bukle kalmıştır. Boy: 2.7 cm.
- Fig: 14. Oturmuş bir figürin. Arkalıklı bir sandalye üzerine oturmuştur. Mavi sırlıdır. Elleri dizlerinin üzerindedir. Çok aşınmıştır. Boy: 2,4 cm.
- Fig: 15. Bir Figürin, Ayakta bir kaide üzerinde durmaktadır. Beyaz sırlıdır. Göğsü üzerinde kavuşan kolları arasında düz başlı bir asa, önde aşağıya ayaklara kadar uzanmaktadır. Baş ve çene ucunda sivri sakalı siyah boyalıdır. Figürin bir direğe dayanmaktadır. Boyunun arkasında enlemesine ip geçirmeğe mahsus bir delik vardır. Boy: 4 cm.
- Fig: 16. İlâh Bes'i temsil etmektedir. Beyaz sırlıdır. Bir direğe dayalı, başında şalı bir taç vardır. Karın ve yüz çok büyük, boy kısadır. Direkte enlemesine bir delik vardır. Boy: 3.2 cm.

B — HAYVAN FİGÜRİNLERİ

Fig: 17. Doğan figürini, beyaz sırlıdır, Env. kaide üzerinde dik olarak ayakta No. 4863. durmaktadır. Sirtında ip geçirmeye mahsus delik vardır. Çatallı kuyruğun uçları kaide ile birleşmektedir. Yükseklik: 4,7 cm. Kaide: 4,2 × 1,5 cm.

Fig: 18. Doğan figürini, beyaz sırlıdır. Env. 4863 ile aynı ise de ayaklar kırıktır. No. 4850 Sirtta ip geçirmek için delik vardır. Yükseklik: 5 cm.

Fig: 19. Doğan figürini, mavi sırlıdır. 4850 Env. ve 4863 ün aynıdır. Ayak ve kuyruklar kırıktır. Yükseklik 2,7 cm.

Fig: 20. Doğan figürini, vücudun sadece Env. ön yarısıdır. Sarı sırlıdır. Göz ve No. 4859 gözlerinin etrafı siyah noktalıdır. Gaga ve baş kırıktır. Yükseklik 5 cm.

Fig: 21. Koç figürinidir. Beyaz sırlıdır. Env. Boyun altından aşağısı düz taramalıdır. Boynuzlar yüzden aşağı sarkar, ayakların aşağı kısmı kırıktır. Sirtında ip geçirmeğe mahsus delik kırıktır. Boynuzlar siyahtır. Karında büyük siyah noktalar vardır. Uzunluk: 7 cm. ortadan yükseklik 3,5 cm.

Fig: 22. Boğa figürini. Mavi sırlıdır. Bir Env. kaide üzerinde yürür vaziyettedir. No. 5376 kuyruk, boynuz ve ayak bilekleri siyahtır. Sirtında ip geçirmeğe mahsus delik vardır. Başın üst kısmı ile kaide ve ayaklarda kırıklar mevcuttur. Uzunluk: 4 cm. ortadan yükseklik: 3,2 cm.

Görülüyor ki, Erythrae'da bulduğumuz insan ve hayvan figürinlerinin tümü beyaz ve mavi renktedir. Arkalarında görülen delikler, asmak için ip geçirmeğe mahsusdur. Mısır'da fayanstan yapılmış figürinler gibi bunlarında amulet olarak kullanılmış oldukları aşikârdır. İnsan figürinleri ilâhları temsil etmektedirler¹. Bunlarla

beraber ayrıca hayvan figürinleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi acayıplığı ile tanınan ilâh BES'tir². Kıbrıs fabrikasyonu bu türlü pişmiş toprak figürinler, Luver ve British Museum'da mevcuttur³. Mısır'lılar bunları kötülük ve hastalıktan korunmak maksadıyla kullanırlardı⁴. Fakat aynı kalıpta değildiler. Naukratis atölyeleri de cüce BES figürinleri yapmışlardır⁵. Bunlar Lindos'ta da bulunmuştur. Fakat asıl orijini saf Mısırlı'dır. Bizim ilâh figürinleri arasında Fig: 16, eser ilâh BES'i temsil etmektedir.

Mısır'ın dışında bulunmuş olan figürinlerde bu maksatla aynı hususiyeti gösterirler⁶. Mısır'dan çıkan bu figürinler ticaretle bütün Akdeniz memleketlerine yayılmıştır. Kıbrıs'ta bir gurup Arkaik terekota figürinlerin, amulet olarak kullanıldığı bugün isbat edilmiş durumdadır. M. Ö. VII. yüz yıla tallük eden bu figürinler zengin elbiselidir ve mücevherler takmışlardır⁷. Henüz yayınlanmamış olan Bayraklı (Eski İzmir)dan Erythrae figürinlerine benzer fayans figürinler çıkmıştır.

Erythrae'de bulduğumuz fayans figürinlerin hepsinin bir adak eşyası olması gerekmektedir. Çünkü ip geçirmeğe mahsus delikli figürinler genellikle ex-voto = adak eşyası olarak gösterilmiştir⁸. İlâh temsilleri daima taçlıdır⁹. Bizim figürinlerde de bu türlü taçlar görülmektedir. Başın tepesindeki küçük delik ise bu atribünün bir yere asılmasına yarar. Bu, bizim figürinlerde de mevcuttur. Fig: 10, Fig: 11 nolu figürinler çift fülüt çalmaktadırlar. Bunlar Lindos'ta bulunmuş olan çift

² Fouilles'de l'acropole 1902 - 1914 les petit's objets LINDOS Par Blinkenberg text sah: 336.

³ Brit. Mus. V. L. Heuzey, catal des figurines de terre quite 1923, P. 67 N. 199. ve B. M. C. Terrecotas no. A 151 (= excavation in Cyprus, P. 114, fig 165, n. 3).

⁴ Fouilles de l'acropole 1902 - 1914 = sah: 343.

⁵ Naukratis, 1, Pl, 38. 15.

⁶ Cf. les images de ptah sokar-Osiris Mentionnees ci-dessous p 340 sq.

⁷ Lindos sah: 336.

⁸ Lindos sah: 338.

⁹ Lindos sah: 339.

¹ Fouilles'de l'acropole 1902 - 1914 les petit's objets LINDOS Par Blinkenberg text sah: 336.

fülüt çalan figürin serisine uymaktadır¹⁰. Fig: 7, 1335 e, Fig: 11, 1279 - 1271 e benzemektedir.

Hayvan figürinlerine gelince: Mısır'da buna benzer küçük hayvan figürinleri oldukça sık görülmektedir. Bunları üzerlerinde taşımak için birer askı delikleri vardır. Mısırlı'lar temsil ettikleri ilâhlar kadar, ona kurban edilmiş hayvanlara ve onun tasvirlerine hürmet gösterirlerdi. Diğer memleketlerde bu fazlaca görülmez. Küçük Asya buna dahil değildir. Bu hayvan figürinleri Erythrae'de de bulunmuştur. Lindos buluntularında Doğanlar görülür. Erythrae'de bulunmuş olan Fig: 7, Fig: 17, Fig: 19, numaralı kuşlar, Lindos'ta 1243 ve 1244 numaralı kuşlara benzemektedir. Bunlar dört köşe bir kaide üzerinde durmaktadır. Kanatlarının uçları parlak siyah

renklidir. Ayaklarda, göz, gaga ve boynun her tarafında bu siyah lekeler mevcuttur.

Stil ve tekniğe bağlı olarak Mısır menşeli olan bu insan figürinleri A, B diye iki gruba ayrılmaktadır¹². Aralarında pek az fark olan bu iki grubun A sı, B den daha mükemmeldir. Beyaz sı, orjinal renk mavidir. Hacimleri B den daha küçüktür. B de ise hakim renk yeşildir. Bizim Erythra eparçaları renk ve teknik bakımından A grubuna uymaktadır. Çift fülüt çalan figürinler A grubunda da mevcuttur. A, B den eskidir. A VII. yüzyıla yahut VI. yüz yılın ilk yarısına; B ise VI. yüzyılın ikinci yarısına rastlar¹³.

Bu hale göre Erythrae eserlerimizin daha ziyade A grubuna uygunluğuna bakılırsa bunun M. Ö. VII. yüz yıl sonu ve daha ziyade VI. yüzyılın ilk yarısına¹⁴ aidiyetini söylemek doğru olur.

¹⁰ Lindos Sah: 342.

¹¹ Lindos sah : 345.

¹² Lindos sah: 348.

¹³ Lindos sah : 350.

¹⁴ Lindos sah : 333.

FAIENCE FIGURINES FOUND AT THE EXCAVATIONS OF ERYTHRAE

Hakkı GÜLTEKİN

It became necessary to evaluate the antique town ERYTHRAE, near the village of ILDIR in the county of ÇEŞME, from the archaeological standpoint as well as for its touristic value. I had already submitted a report to the Directorate General of Ancient Works and Museums, Ministry of National Education, covering the subject. In order to be able to carry out works mentioned in the report the Ministry had allotted some funds and I started excavations on 24 August 1963. The first work to be done was to unearth the theater on the slope. I had also planned to conduct soundings at different places in order to find some documents that might throw some light on the initial settlement. In this manner it would become possible to draw the attention of national and foreign authorities and thus the ancient town of ERYTHRAE, encircled with a defense wall 5 kilometers would be unearthed with a comparatively larger team, as was done with EPHEBUS and PERGAMUM. In this way it would become possible to give more extensive information to the world of archeology about one of the twelve Ionian cities and inform the world of the touristic value and beautiful scenery of the town located by the sea-side across from the Aegean islands. As the result of the works brought to light a stabilized road was built connecting the roadless to ÇEŞME area. Later, Ord. Prof. Ekrem AKURGAL, of the Faculty of Letters in Ankara, joined our excavating group and a joint effort was conducted. With short periods of activity excavations continued until 1966.

The Acropolis constituted the objective of our excavations. The reason was that some stone and terra-cotta figurines and pottery of the VII and VI centuries B. C. were found during the first year. These were the most ancient evidences of a settlement in ERYTHRAE. (Pl),

The experimental soundings conducted in other areas did not prove fruitful for the time being.

Now we will detail here only the small faience works of ERYTHRAE. In general, it is possible to classify these figurines, found among the ashes of a building destroyed by fire, as human and animal figurines.

A. HUMAN FIGURINES

- Fig : 1. It is the head of a figurine. Env. No. 4860. The face is glazed in white. The hair, in the form of a wig, is glazed in black. The hair covering the forehead is decorated with five white dots. The upper portion of the head has the form of a cylinder. The uppermost section is broken and missing. The sides have deeply traced lines. The inside is hollow. Height: 3 cm.
- Fig : 2. It is the head of a figurine. Env. No. 4867. The hair is glazed in white. The hair, in the form of a wig, is glazed in black. The beard has the form of a black band, pointed at the chin. The ears are large. The upper portion of

- the head extends in the form of a cylinder. The uppermost section is broken and missing. The inside is hollow. Height: 3.2 cm.
- Fig : 3. Same as 4867. Height: 2.7 cm.
Env. No. 5374
- Fig : 4. Same as 4867. Without beard.
Env. No. Height: 3.3 cm. 4871
- Fig : 5. Same as 4867. The face is glazed in blue but worn off. The upper section of the head is in the form of cylinder and missing. Height: 1.7 cm.
Env. Na. 4857
- Fig : 6. The upper part of a figurine. Body and the face are blue glazed. The wig form hair is glazed in blue. It forms a triangle at the back. Form the front, two curls doming behind the ears rest on the bust. The breasts are shown with two black dots. On the left shoulder there is one dot and on the back three dots. The left arm is present but the right arm is missing. The inside is hollow. The upper part of the head is missing. Height: 3.5 cm.
Env. No. 4872
- Fig: 7. Same as 4872. Around the wig on the forehead there are four dots. The cylinder on top of the head is missing. The right arm is broken off. The hair is cut straight at the back. On the back there are six dots. The inside is hollow. Height: 4 cm.
Env. No. 4865
- Fig: 8. It is the upper part of a figurine and is glazed in white. The hair is in the form of a wig and glazed in black. The ends form a triangle on the back. In front, the curls coming behind the ears end on the bust. The breasts are shown with black dots. On each shoulder there is a black dot. On the back there is one dot. The cylinder belonging to the upper section of the head is missing. The rear part of the body is broken. The left arm is missing. Same as 4871. The ears are large. The inside is hollow. Height: 5.8 cm.
Env. No. 4861
- Fig : 9. It is the upper part of a figurine. The body is glazed in yellow. The head and the face are broken. The color of the hair falling on the back is black and glazed. The breasts are clear and the tips are dotted in black. The back is cut straight. Height: 4 cm.
Env. No. 4861
- Fig : 10. It is the upper part of a figurine. It is glazed in white. The figurine is playing the flute with both hands and is leaning against a mast. The wig and the flute are glazed back. On the upper end of the mast there is a hole across the width for a string. Height: 3 cm.
Env. No. 5371
- Fig : 11. A figurine. The part below the hips is missing. It is glazed in white. The figure is playing a flute with both hands and is leaning against a mast at the back. The black glazed wig is cut straight at the back. The flute and the part below the navel are black. On the upper end of the mast there is a hole across the with for a string. Height: 6.7 cm.
Env. No. 4868
- Fig : 12. A figurine, glazed in blue. The right arm, the head and the part below the knee are missing. Around the waist is a round belt. At the back there is a mast. Height: 5 cm.
Env. No. 4864

Fig : 13. A figurine, glazed in white, sitting on a chair with a back. Env. No. 4869 The hands are on the knees, the black wig is broken off and only a curl is left. Height: 2.7 cm.

Fig : 14. Figurine sitting on a chair with a back. Glazed in blue. The hands are resting on the knees. Badly worn out. Height 2.4 cm.

Fig : 15. A figurine standing on a base. Env. No. 4870 It is glazed in white. The arms are crossed on the breasts. A scepter with the top between the hands reaches the feet in the front. The head and the pointed beard at the tip of the chin are black. The figurine is leaning against a mast. Behind the neck there is a hole for a string. Height: 4 cm.

Fig : 16. Represents god BES and is Env. No. 5375 glazed in white. It is leaning against a mast and is wearing a rayed crown. The face and the bellow are too large and the body is short and stout. The mast has a hole for a string. Height: 3.2 cm.

ANIMAL FIGURINES

Fig: 17. Figurine of a falcon, glazed Env. in white. The bird is standing No.: 4863 straight on a base. On the back there is a hole for a string. The ends of the double pronged tail join the base. Height is 4.7 cm. The base measures 4.2 cm × 1.5 cm.

Fig: 18. Figurine of a falcon, glazed Env. in white. Same as 4863, but No.: 4850 the legs are broken. On the back there is a hole for a string.

Fig : 19. Figurine of a falcon, glazed in Env. blue. Same as 4850 and 4863. No.: 4862 Legs and tail are broken. Height is 2.7 cm.

Fig.: 20. The front half of the body of a falcon figurine. It is glazed Env. in yellow, The eyes and the No.: 4859 sides of the eyes have black dots. The back and the head are broken. Height: 5 cm.

Fig.: 21. Figurine of a ram, glazed in Env. white. The section below the No.: 5370 neck is combed straight. The horns extend downwards from the face. The lower part of the legs are broken. On the back there is a hole for a string. The horns are black. On the belly there are large black dots. Length is 7 cm, height at the middle of the back is 3.5 cm.

Fig : 22. Figurine of a bull, glazed in Env. No. 376 blue. It is mounted on a base in walking position. Tail, horns and the hocks are black. On the back there is hole for a string. There are broken pieces at the upper part of the head, the base and legs. Length is 4 cm, height at the middle of the back is 3.2 cm.

All human and animal figurines found at ERYTHRAE are glazed in white and blue. The holes at their back are for passing a string for hanging. Similar to the faïences found in Egypt, it is evident that these too were used as amulets. The human figurines represent the god¹. In addition to these there also are animal figurines. One of them is BES, famous for its strangeness². Such baked clay figurines produced in Cyprus are at the British Museum and the Louvre³. The Egyptians used them to ward off evil spirits and sickness⁴. But they are not of the same pattern. The short, stout BES figurine were cast at the shops of NAUKRATIS⁵. They were found at LINDOS. However the main origin of such figurines is Egypt. Our figurine, Fig : 16 represents the god BES.

The figurines found in countries other than Egypt display the same features⁶. These figurines originating from Egypt were spread to all Mediterranean countries through commerce. Today it has been proven that some archaic terracotta figurines found in Cyprus ware used as amulets. These figurines that belong to the VII century B. C. were richly dressed and carried jewels⁷. It was found similar figurines at Bayraklı.

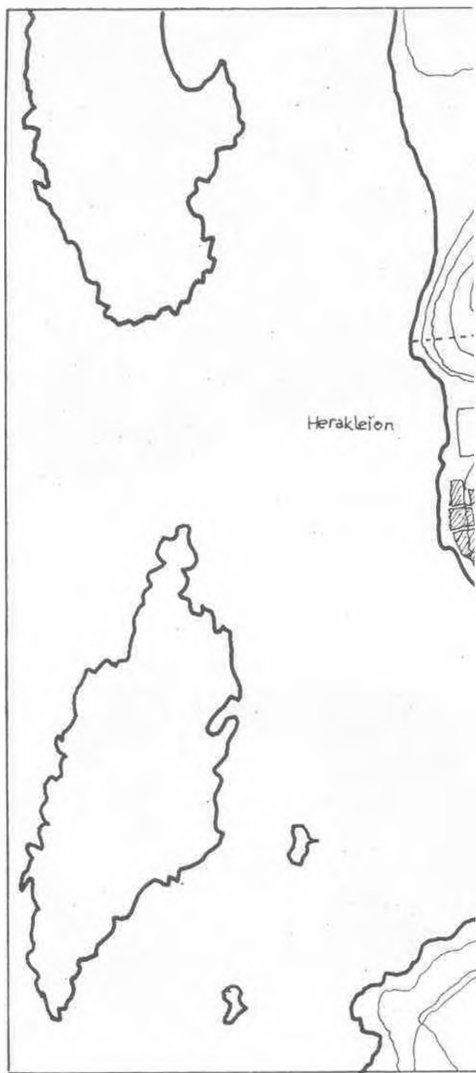
It appears that all figurines found in ERYTHRAE must have been used as offerings figurines that have a hole for passing a string through are generally considered offering material⁸. Figurines representing gods always carry crown⁹. Our figurines display such crown. The small hole on top of the head serves for hanging this offering on to something. Such holes are also seen on our figurines. Figurines Fig. 10 and Fig. 11 are playing double flutes. These match the figurines playing double flutes found in LINDOS¹⁰. Figurine Fig. 7 is similar to 1535, and Fig. 11 to 1279 - 1271.

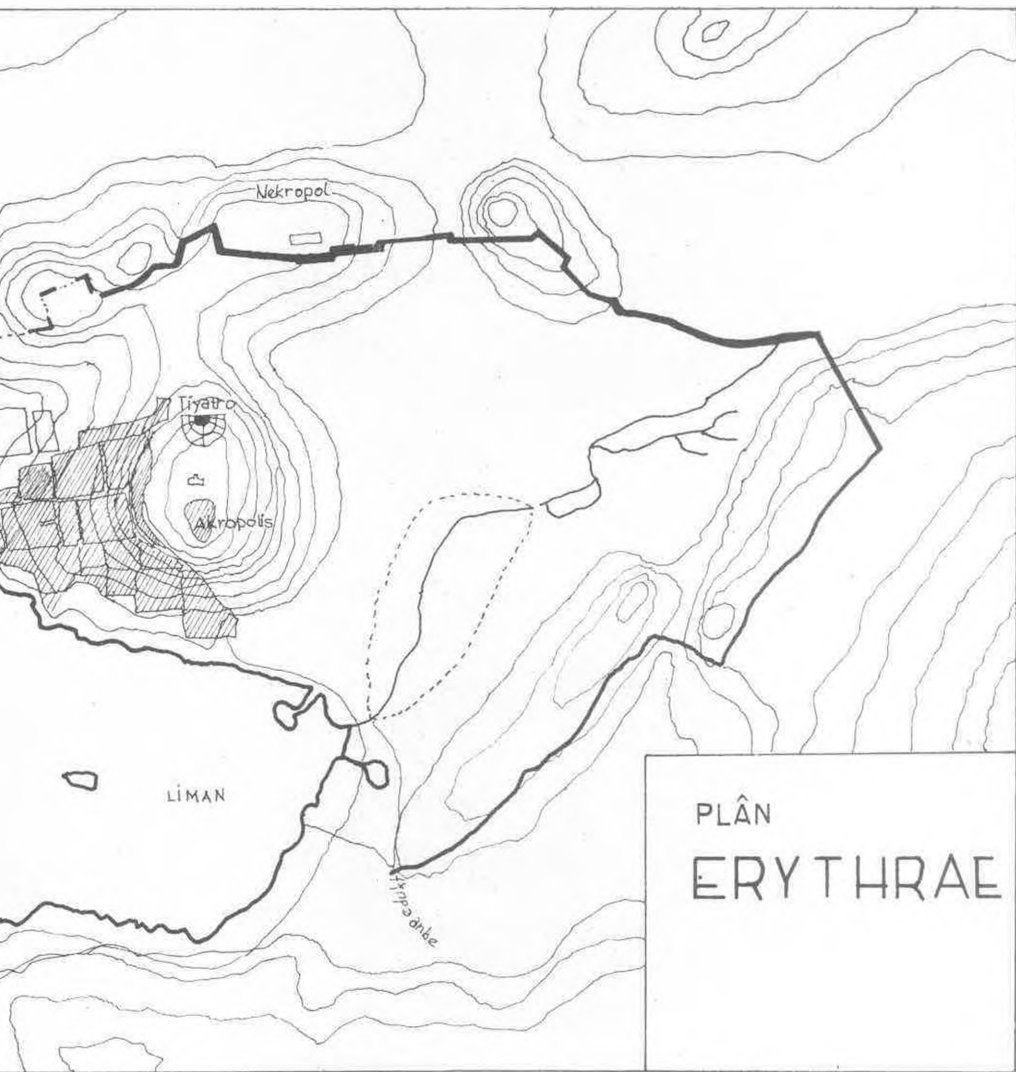
As to the animal figurine: Small figurines of animals similar to ours have been encountered frequently in Egypt. They had holes for string with which to carry them¹¹. The Egyptians venerated the animals offered, their figurines as well as the gods they were to represent.

These are not seen very much in other countries. Similar figurines were found in ERYTHRAE. Among these found in LINDOS there were some falcon figurines also. The birds Fig. 17, Fig. 7, Fig. 19 found in ERYTHRAE are similar to those found in LINDOS, Nos 1243, 1244. They are standing on a square base and the tips of the wings are glazed in black. The legs, the beak, the eyes and the neck carry black dots.

Subject to style and technique these human figurines originating from Egypt are grouped as (A) and (B)¹². The difference between (A) and (B) is very slight. However group (A) is more perfect than group (B). They are white glazed. The original colour being blue. Their volume is smaller than those of (B). The dominating colour in group (B) is green. From the colour technique standpoint the ERYTHRAE pieces fall into group (A). Figurines playing the double flute are being encountered in this group. (A) is more ancient than (B). (A) belongs to the VII or first half of the VI century, whereas (B) belongs to the second half of the VI century B. C.¹³.

Since our ERYTHRAE artifacts match those of the group (A), it will be more correct to state that they belong to the end of VII century and possibly to the first half of the VI century B. C.¹⁴.





Plân — I



Fig. 1 — 4860
Fayans figürin başı Erythrae



Fig. 2 — 4867
Fayans figürin başı Erythrae



Fig. 3 — 5374
Fayans figürin başı Erythrae



Fig. 4 — 4871
Fayans figürin başı Erythrae



Fig. 5 — 4857
Fayans figürin başı Erythrae



Fig. 6 — 4872
Fayans bir figürinin üst kısmıdır. Erythrae



Fig. 8 — 5368
Fayans bir figürinin üst kısmıdır. Erythrae



Fig. 7 — 4865
Fayans bir figürinin üst kısmıdır. Erythrae

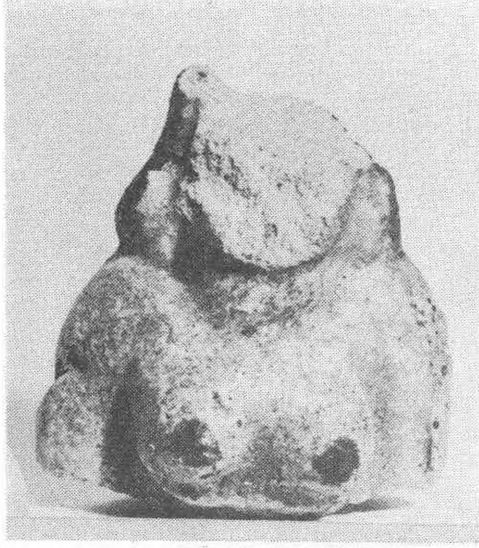


Fig. 9 — 4861
Fayans bir figürinin üst kısmıdır. Erythrae



Fig. 10 — 5371
Fayans bir figürinin üst kısmıdır. Erythrae



Fig. 11 — 4868
Fayans bir figürin. Erythrae

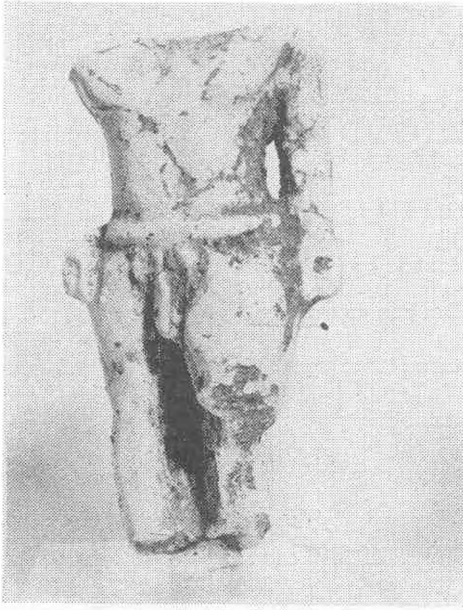


Fig. 12 — 4864
Fayans bir figürin. Erythrae



Fig. 13 — 4869
Fayans figürin. Erythrae



Fig. 14 — 5372
Fayans figürin. Erythrae



Fig. 15 — 4870
Fayans figürin. Erythrae

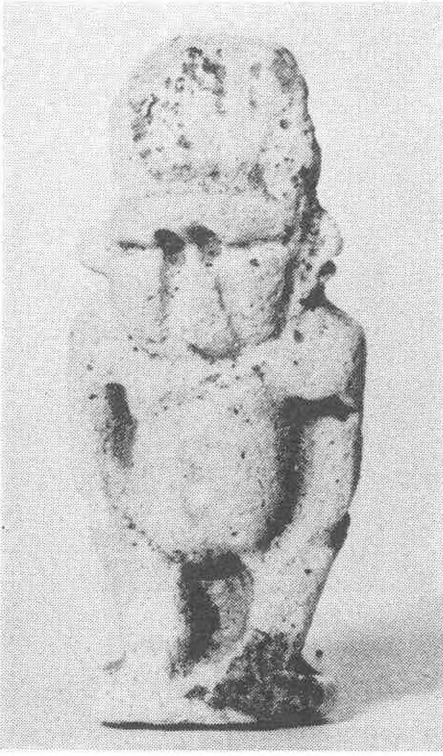


Fig. 16 — 5375
Fayans ilah BES. Erythrae

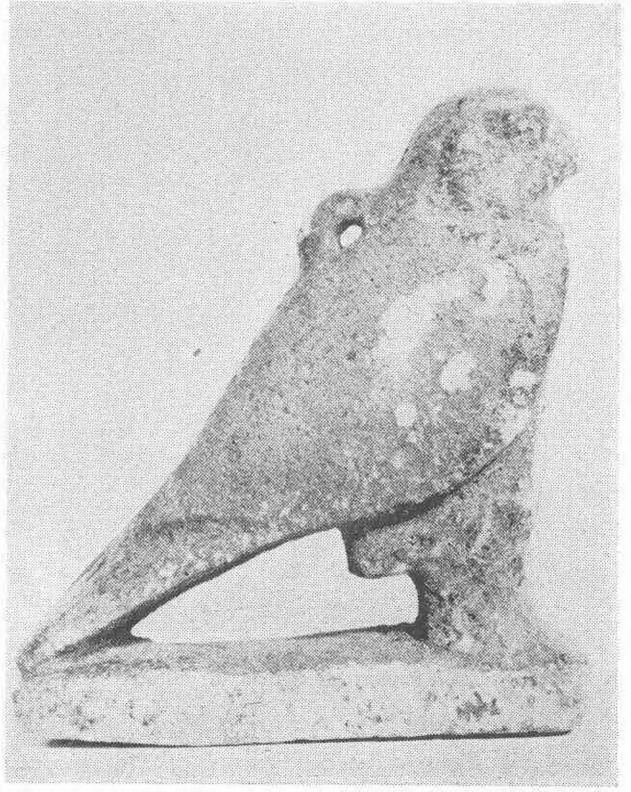


Fig. 17 — 4863
Fayans Dogan figürini, Yandan. Erythrae

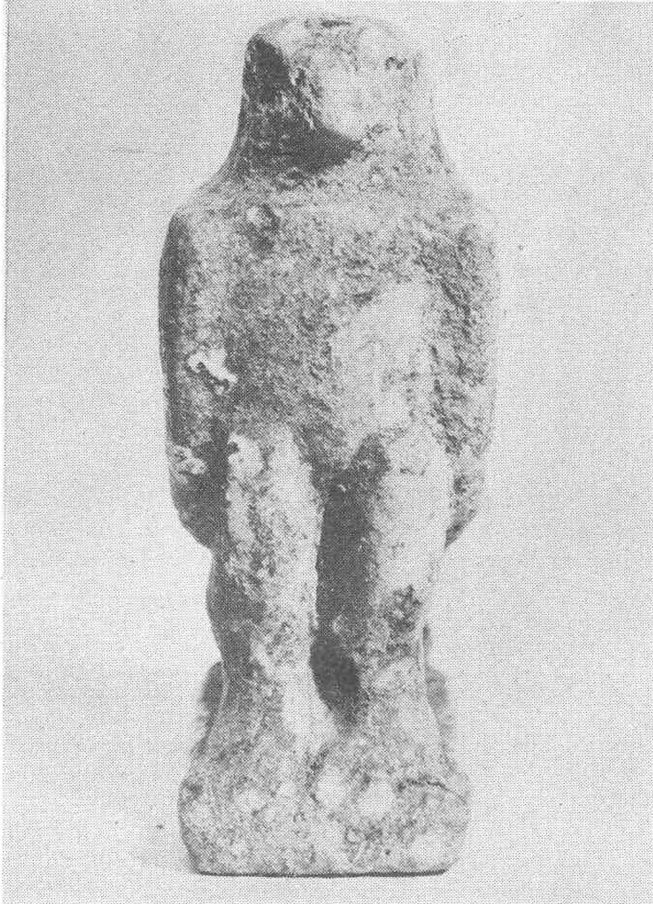


Fig. 17 — 4863
Fayans Dogan figürini cepheden. Erythrae

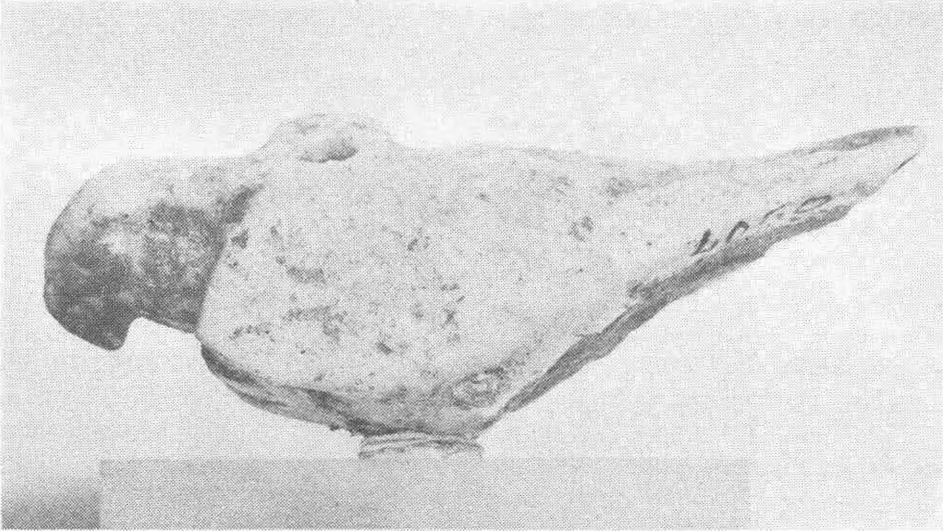


Fig. 18 — 4850 Fayans Dogan figürini. Erythrae

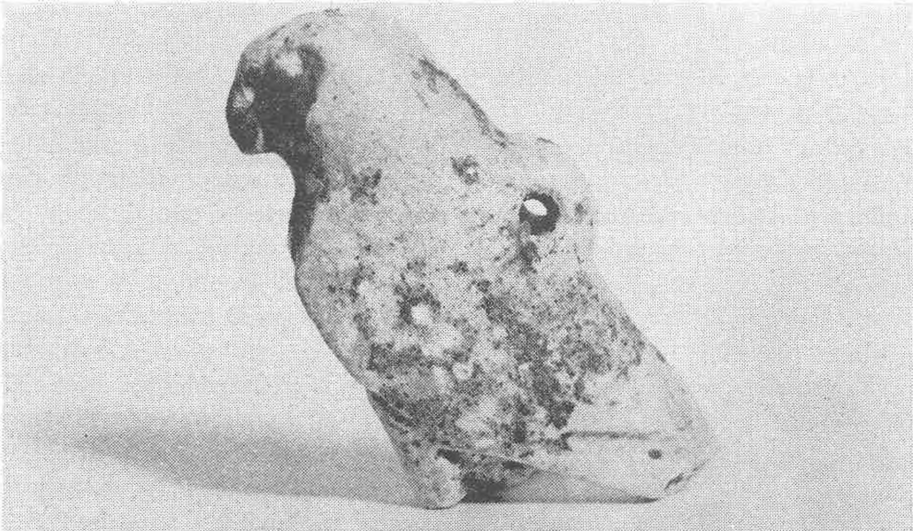


Fig. 19 — 4862 Fayans Dogan figürini. Erythrae



Fig. 20 — 4859
Fayans Dogan figürini. Erythrae

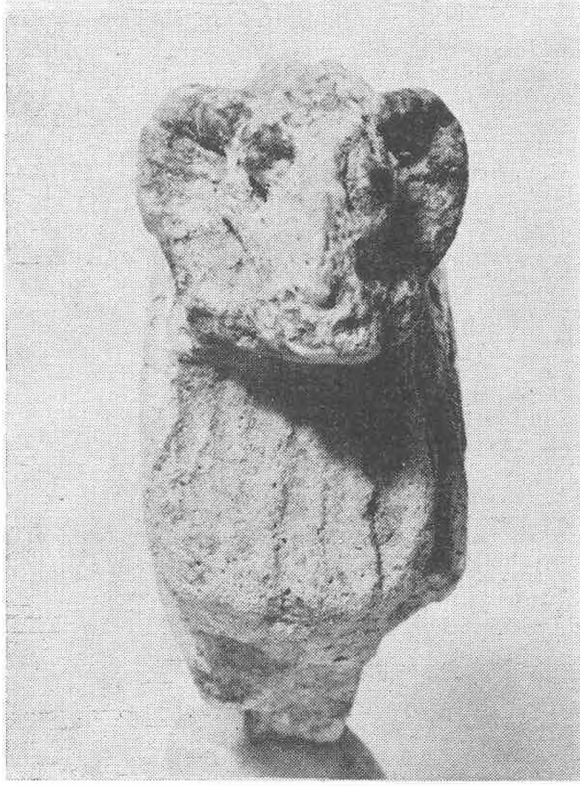


Fig. 21 — 5370
Fayans Koç figürin cepheden, Erythrae

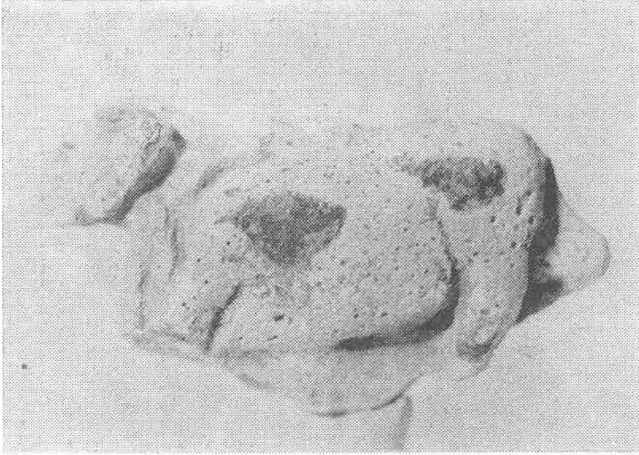


Fig. 21 — 5370
Fayans Koç figürini yandan. Erythrae

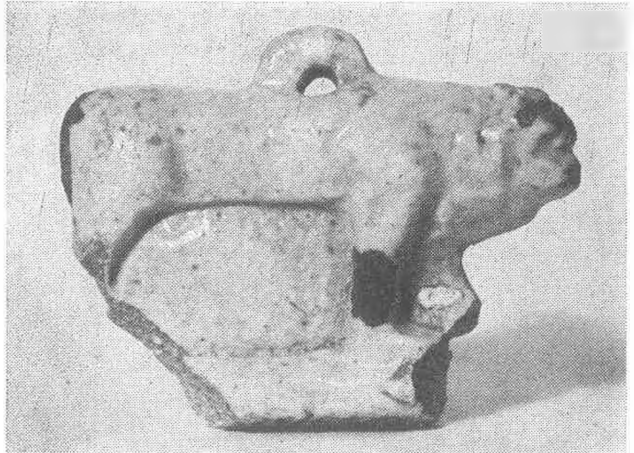


Fig. 22 — 5376
Fayans Boga figürini. Erythrae